

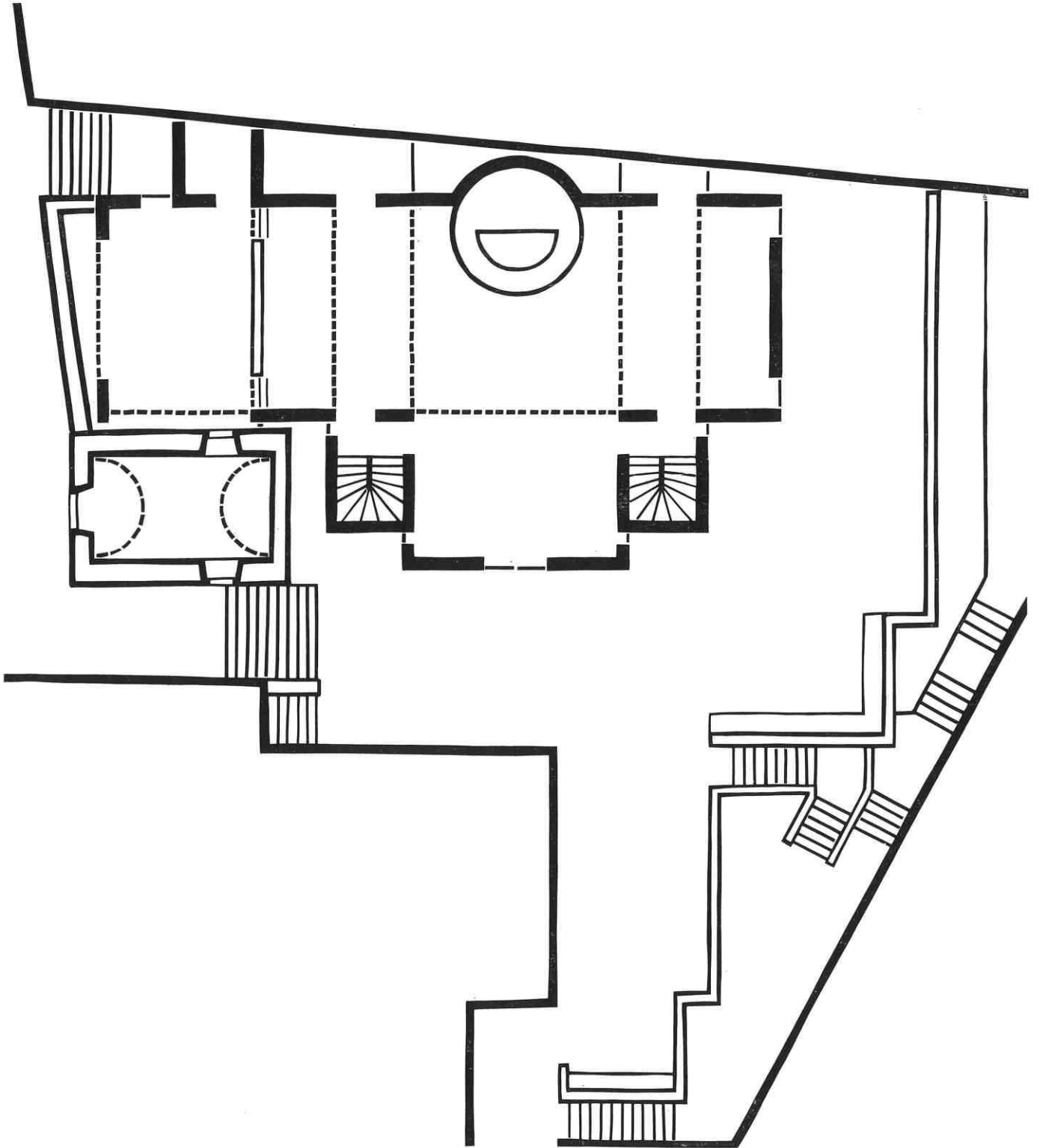
željka čorak

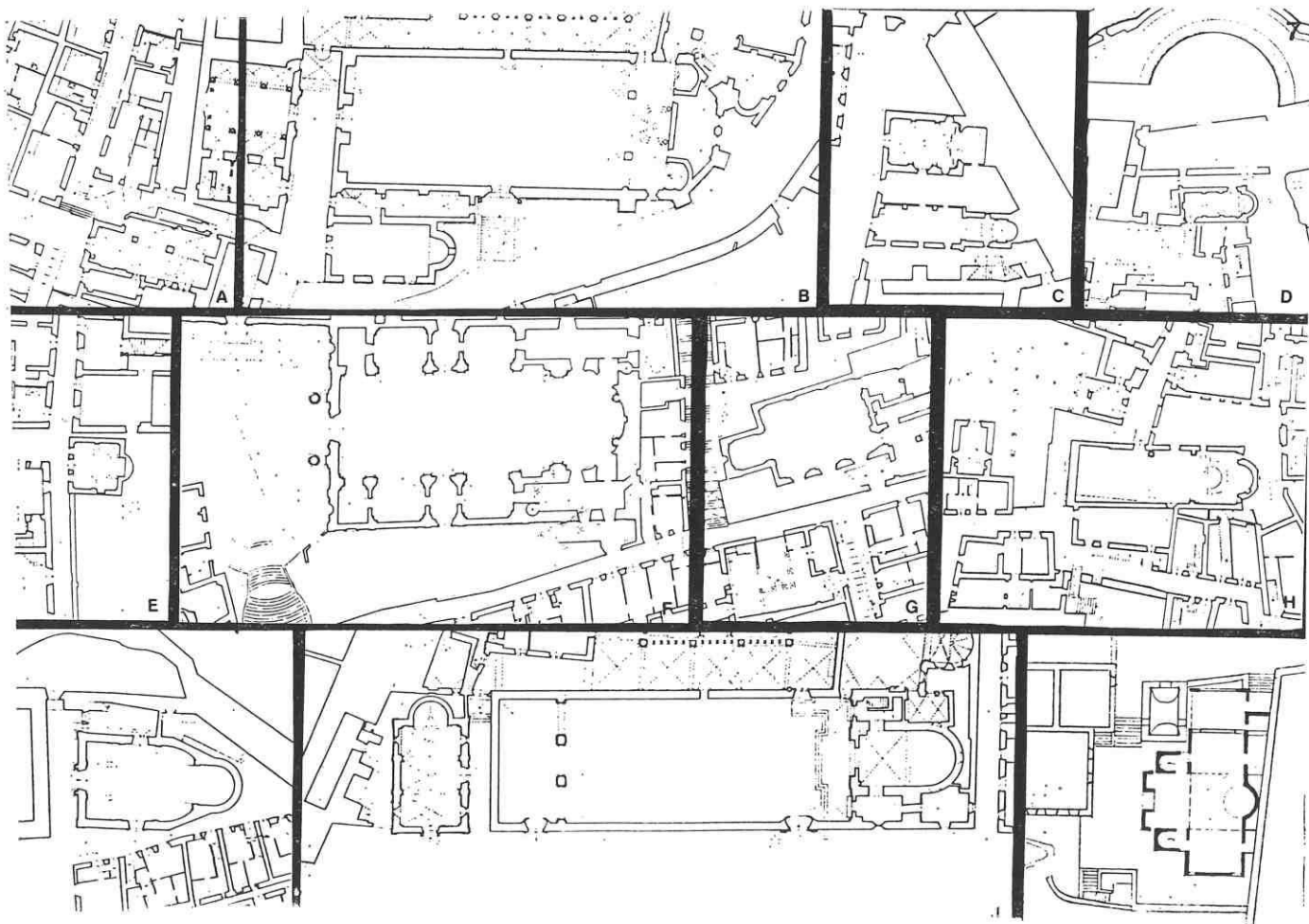
crkva pokraj mora

Ako smo već shvatili da vrijeme zbraja pojave u prostoru, a prostor u vremenu, onda iz toga proizlazi da se odnos »starog« i »novog« može uspostavljati jedino u terminima kvalitete. Kvaliteta novog iskušava se prije svega u pitanju da li ono naglašava ili ne naglašava biće zatečenog. Ostaje li kula dovoljno visoka? Zadržava li brijeg svoju kosinu? Uspijeva li se nanizati ogrlica ulice? Djeluju li zidine i dalje debelo i nepobjedivo? Ako je obris grada sažet i dovršen pod nebesima, je li mu ostavljeno dovoljno daha da se razaznaje? Ukratko: da li dolaskom novoga ono što je bilo ostaje ono što je bilo; da li nestaje, gubi se, mijenja karakter, biva smiješno; ili pak raste, sjaji se, očituje se u svojoj posebnosti više nego ranije? (Test vrijedi za sva moguća područja »stvaralaštva« — uključujući ljudske odnose.)

Nema dvojbe da je Dubrovnik mjesto u kojemu je kušnja novog žešća nego drugdje; »visoko mjesto« koje su prostor i vrijeme stvorili dugotrajnom razmjenom darova. Ako u njemu postoje stanovište povlaštene točke, jedna od njih je svakako Boninovo. To je točka najintenzivnijeg suočenja mjere i neizmjernog, grada i obzora. Gradnja na Boninovu uključuje stoga dvije teške obveze: zatvoren grad, beskrajni vidik — dvočlanu komisiju, vrhunsku instancu koja uvažava samo velike i prave razloge kad usmjeruje, sudi i svjedoči.

Na Boninovu sagradio je crkvu arhitekt Ivan Prtenjak, koji već dulje od jednog desetljeća živi i radi u Belgiji. Na početku svoje radne biografije ima nekoliko godina djelovanja u Institutu za povijest umjetnosti zagrebačkog Sveučilišta. Tu je, pod vodstvom profesora Milana Preloga, organizirao i obavljao prva arhitektonska snimanja naših starih urbanih cjelina — u prvom redu samog grada Dubrovnika. Izvanredno poznavanje toga građevnog nasljeđa nije se svelo samo na morelijanske detalje (kupa kanalice, škura, ovakvih ili onakvih lukova i konzola), nego je uputilo na duboke strukturalne zakonitosti koje ravnaju oblicima na površini. Metodologija tog spoznajnog procesa nije ograničena lokalnim predloškom. Ona se na njemu vježba, iz njega se izvodi, ali daje rezultate opće vrijednosti. Dubrovnik, Ston, Istra nisu osposobili Prtenjaka samo za Dubrovnik, Ston i Istru. Njegovi projekti za Saudijsku Arabiju, Tunis ili Ardene uvijek su se gradili iz definirane sredine za definiranu sredinu: ali su uvijek bili moderna arhitektura. Ipak, kroz sve te godine Prtenjak se nije prestao baviti dubrovačkim područjem, teorijski i praktički. God. 1979. obranio je magisterij na temu »Elafiti — povijesno-prirodna sredina. Modeli korištenja zaštićenog prostora«, s nizom analiza povijesnih situacija i

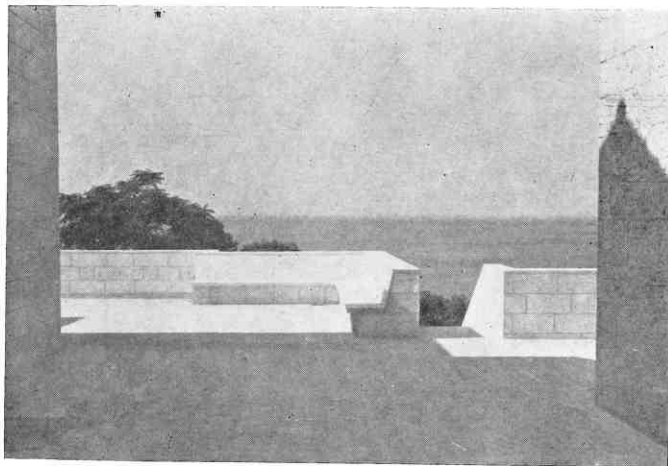
nizom projektantskih prijedloga. Tim znanstvenim i praktičnim radom, u uskoj suradnji s Institutom za povijest umjetnosti, Prtenjak nastavlja i danas.

Lokacija na kojoj je podignuta crkva obilježena je s nekoliko različitih momenata. Fizički, to je položaj na kosom terenu između dviju cesta. Duhovno, to je stoljetni kontinuitet mjesta nazvanog »Tri crkve«, s valerijevskim odnosom groblja i mora. Sadržajno, to je karakter rezidencijalne zone devetnaestog i ranog dvadesetog stoljeća, rastresitog tkiva, ponešto zapuštene, s natruhom javnog sadržaja (ljetno kino »Slavica«). Javni sadržaj, međutim, samo je pojedinost, a ne vezivna misao područja. Jer između gornje i donje prometnice na tom potezu nije uspostavljena veza, a sustav zidova i podzida na kosom terenu nije se organizirao ni u kakvoj funkciji zadržavanja, boravljenja,

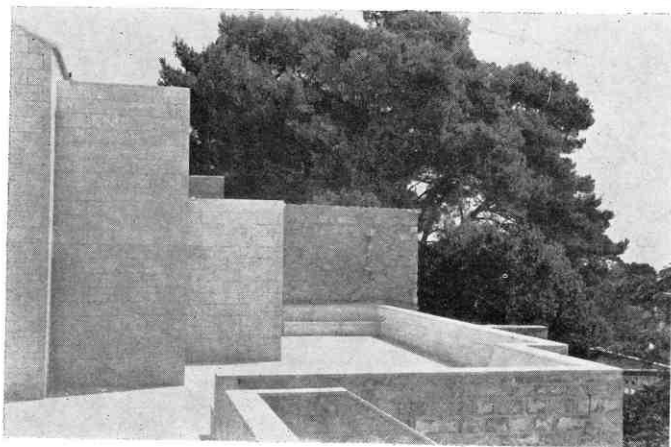
vidika. Upravo na samom mjestu današnje crkve stajala je garaža koju je, prema izdanoj dozvoli, trebalo adaptirati u novu svrhu, a neuredna se padina spuštala do donje ceste. Bilo je to jedno od onih zaspalih, lijenih mjesta koja se previđaju, ali koja sve vide. Ono je očekivalo svoju hortikulturu, svoju arhitekturu, odnosno svoju kulturu.

»Poruka mjesta« bila je, dakle, višestruka i poticajna. Ipak, arhitekt se nije zadovoljio samo njome, nego je ušao u analizu niza analognih dubrovačkih primjera (crkvi uz zidine). Desetak snimljenih objekata, desetak raščlanjenih primjera prate kao dokumentacija njegov projekt. Samo iz tako bogatog materijala i tako bogatog iskustva moglo je proizaći djelo kakvo je ostvareno na Boninovu.

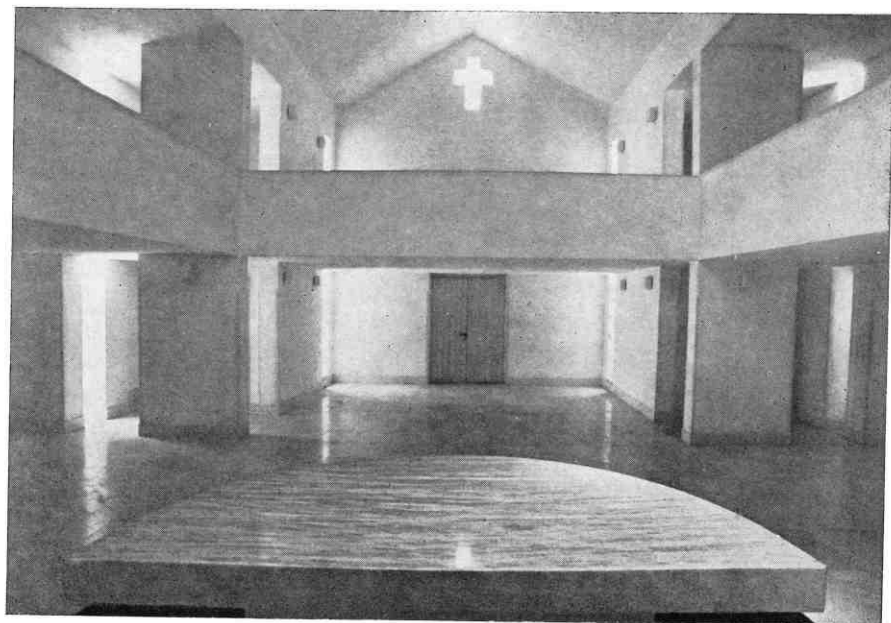
Crkva svetog Petra (odnosno župni centar svetog Petra) građena je na bazilikalnu temu. Na vrlo

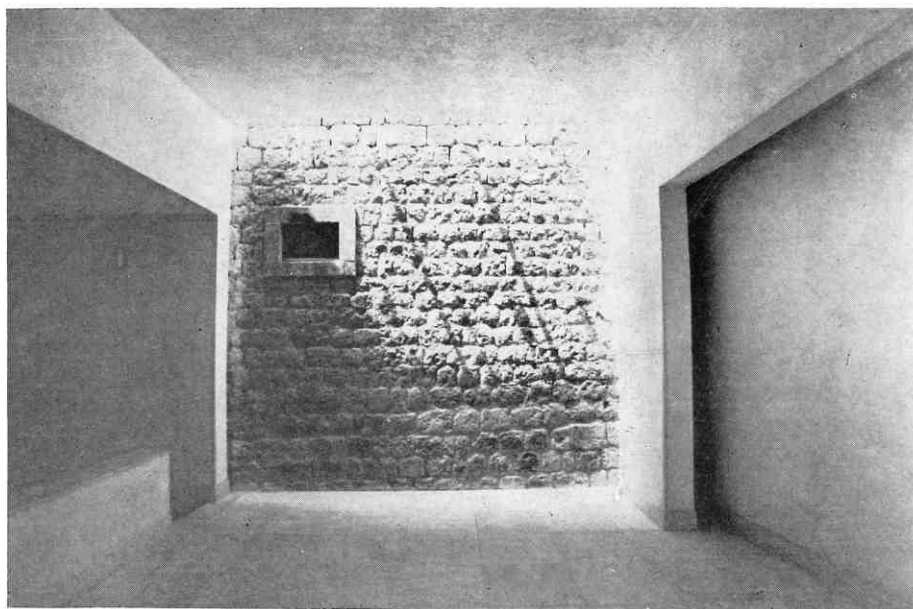
Dio novog trga iznad mora.

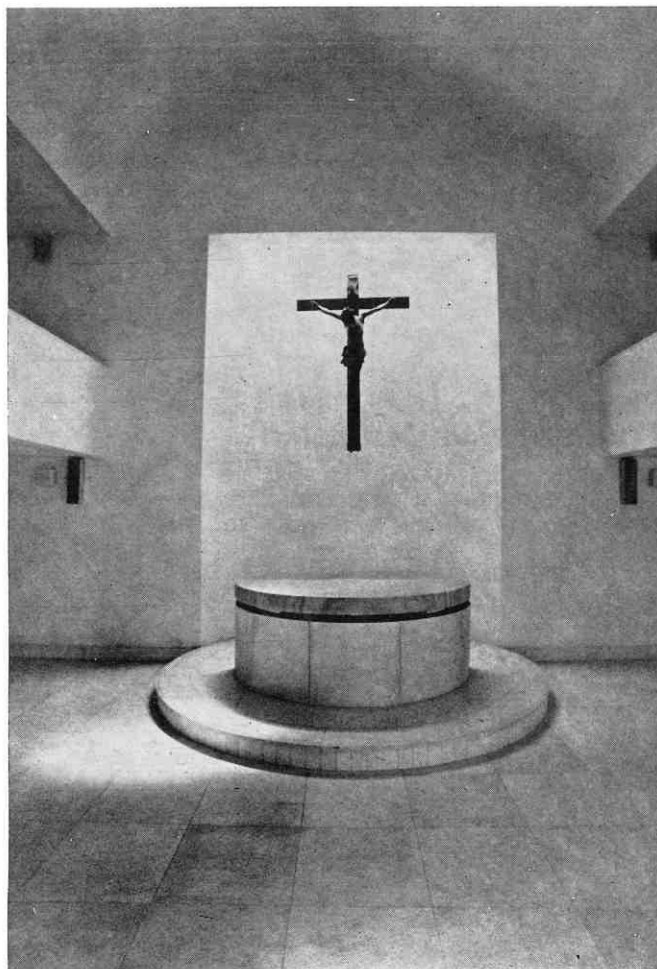
Čisti i jasni volumeni objekta i teraasa. Isti materijal (brački kamen) na zidovima, podu, klupama i ogradama pojačava osjećaj prostornog jedinstva.

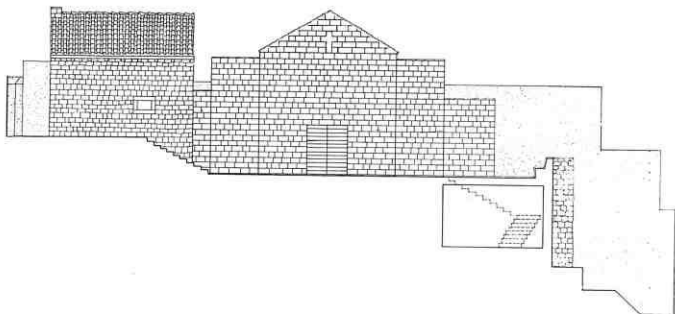
Pogled s oltara prema glavnom ulazu, pjevalištu i galerijama. Jedini znak na pročelju, križ koji probija zid, dodatni je izvor svjetla za unutrašnjost crkve.

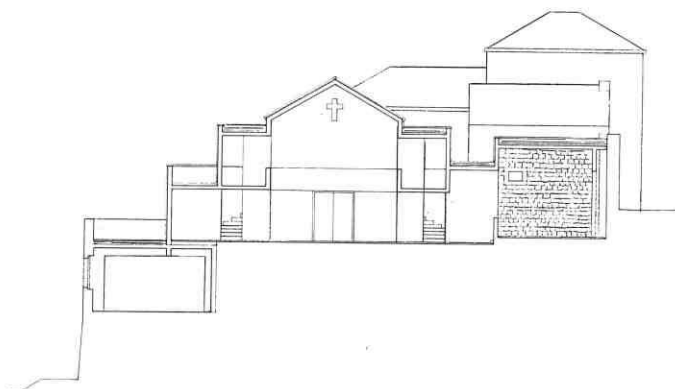
Vanjski zid stare kapelice postao je unutrašnji zid nove crkve, oživljen mijenama svjetlosti u njezinu prostoru.

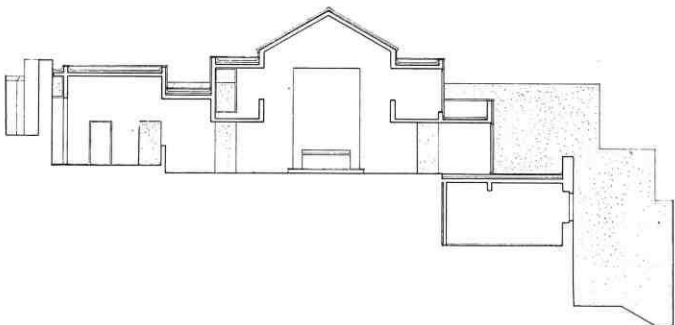
Svetište — polukružna apsida natkrivena staklom, kroz koje se svjetlost raspršuje po prostoru oltara. Teška mramorna ploča lebdi na niskom polukružnom zidu unutar kojega se nalazi »elektronska centrala« (komande za rasvjetu i zvuk).

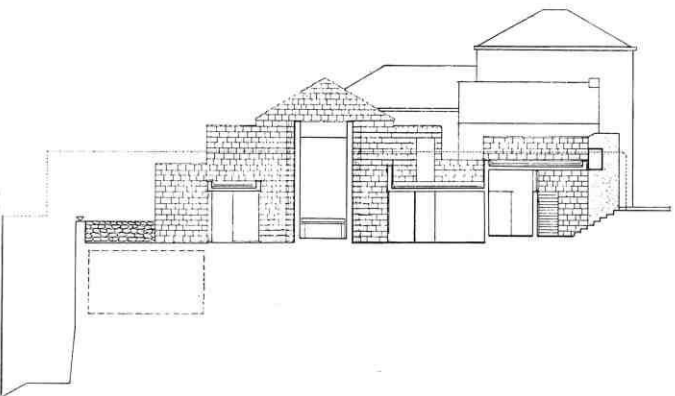
Zapadna pročelja. Stara kapelica i razvedene plohe novog objekta. U zadnjem planu stari zid.

Poprečni presjek s pogledom prema zapadu. Niz volumena spušta se prema moru.

Poprečni presjek s pogledom prema apsidi i oltaru.

Poprečni presjek uz stari zid -- kroz pomoćne prostorije i apsidu.

maloj površini, gdje je bilo teško razviti dubinu prostora a nemoguće odreći se širine, Prtenjak je realizirao kombinaciju longitudinalnog i centralnog tlocrta; longitudinalnog po bitnom smjeru kretanja, centralnog po uravnoteženju jakim postranim širenjima. Crkva, koja se istočnim dijelom prislanja uz stari zid, organizira cijelu istočnu stranu svoga tlocrta na temu toga zida: desno i lijevo od apside nižu se male prostorije-niše, koje služe bilo kao ispovjedaonice (u skladu s novim liturgijskim tendencijama), bilo kao prostori za izlaganje (plakata, obavijesti, Betlehema, itd.). Nad »brodovima« dižu se galerije i pjevalište, tako da je prostor organiziran u dva nivoa te vertikalno nadoknađuje ograničenost zadane površine. Unatoč bogatstvu i razvedenosti, mnogim mogućim (obrazloženim) smjerovima kretanja, on djeluje veliko i jedinstveno. Jer posvemašnja bjelina, redukcija detalja, čiste plohe i sjedinjujuća svjetlost svemu daju monumentalnu, klasičnu dimenziju Mediteranskog mora.

U opisu ove crkve teško je biti sustavan: teško je odvojiti unutrašnjost od vanjštine — kad je unutrašnjost samo natkriven komad općeg prostornog toka, kad se osjeća da kroz nju sjeverna strana teče u južnu, da se kroz crkvu ide ne samo prema oltaru, nego i prema moru. Crkva je hram i agora, ona je na putu i na cilju. Arhitekt ju je vidio kao dio i žarište veće cjeline, pa je jednako brižno organizirao vanjske prostore, stvarajući cijeli mali urbanizam »trgova«, terasa, stubišta — u izmicanju čistih i sjajnih kamenih ploha, u stalno novom kadriranju beskraja. Dolazak sa sjeverne ceste svakako pruža kulminacioni doživljaj u tom smislu: horizont podvučen bijelom crtom kamenog zida, bijelom crtom kamene klupe, Grčka i mir. Prostor oko crkve postao je gradska četvrt, pripao je gradu. To nije arhitektura slučajno nasadena na (polu)prazan teren, nego je objekt koji generira urbanost svoje neposredne okoline, s posljedicama i širim od neposrednih. Dubrovnik je dobio nov smjer, nov zastoj, nov vidik, s maksimalnim intenzitetima na minimalnoj površini. Mijene prizora što ih stvara ovo zdanje teško su iscrpive; a pri tom stara navika mjesta i navika prizora uopće nije povrijeđena.

Cijelo ovo bogatstvo s ceste, iz prolazničkih vizura, zapravo se i ne vidi; prolazniku se prizor nije promijenio, to je prostor koji treba kušati.

Osim bjeline, čistoće, kamena — na što se dade svesti ova arhitektura u munjevitom predstavljanju — posioji nekoliko teže opipljivih prostornih činilaca u Prtenjakovoj crkvi. U prvom redu to je

svjetlost. Ona je vođena dvojakim, očitim i skrivenim putovima, za nju su predviđeni učinci jasnoće i misterija. Kroz uske južne prozore ulazi svjetlost juga, svjetlost zemlje, oštrine, brida i razuma. Kroz stakleni, nevidljivi pokrov apside ulazi svjetlost neba, difuzna, lebdeća, netvarna, transcendentna i transcendirajuća. Te dvije svjetlosti pravi su protagonisti Prtenjakova zdanja, susrećući se kao dvije silnice kretanja, kao dva sadržaja prostora, kao dvije ovisne misli: u čijemu je odnosu funkcija crkve.

U drugom redu to je tema sjećanja. Ne samo u općim asocijacijama na tradicionalni sakralni tip, nego u određenim oblikovnim pojedinostima. Tako zid stare kapelice, koja je postojala na terenu i koja čini dio novoga sklopa, ulazi izravno u unutrašnjost crkve, svojom hrapavošću, istrošenošću, obilježenošću, svojom dugo življenom epidermom. Ta epiderma postaje uokvirena slika-spomen, član binoma »nekad/sad« koji označuje prostor kao i svjetlosni binom »ovdje/drugdje«. Također, polukružna menza, »pozitiv« »negativa« apside, golemom težinom svog monolitnog tijela unosi spomen na krupne žrvnjeve u mlinicama, postaje žrtveni žrvanj, gdje se kruhu i vinu pridružuje ulje, lokalni prinos triju kraljeva. Uz minimum patetike, s krajnjom suzdržanošću i isključivo arhitektonskim sredstvima, »poruka« je maksimalno čitljiva i razumljiva.

Prtenjakova je crkva toliko jednostavna da se čini kao matematičko rješenje jednadžbe, kao da drukčija nije mogla biti i kao da je oduvijek bila predviđena, takva i na tom mjestu. Ona je jasna do nevidljivosti. Uistinu treba stanovitog »fajnsmekeraja« da bude viđena kao ono što jest, kao remek-djelo. Onaj tko je ikada išta naučio o mediteranskoj tradiciji, tko je razaznao moć čiste plohe, jasnog brida, plemenite proporcije, stat će pred ovaj prostor, u ovaj prostor, i biti sabran i zadovoljan. Onaj tko godinama gleda (i dopušta) navalu turističkog kiča na Dubrovnik, tko je već modeliran prema tim predlošcima, a ne prema Dubrovniku samom, osjetit će se svakako prikraćen. Pa zadnji krik crkvene arhitekture jest »kristalna katedrala« Philipa Johnsona u Garden Groveu, u Kaliforniji, u kojoj dvanaest fontana štrca vodu sred glavne lađe, a apsida je iz crvenog mramora, uvezenog iz Španjolske, obrađenog u Italiji!

Prtenjakova crkva stoji kao dio pravog Dubrovnika, kao njegovo novo idealno mjesto. Ona je od grada primila i vratila mu. Nakon dugih godina teorija i rasprava o »starom« i »novom«, o tradiciji i modernizmu, ovaj mali objekt predstavlja u nas, na tu temu, najzreliji mogući odgovor kreativne prakse.